

Fejezetek egy magyar környezettörténethez

Horváth Gergely Krisztián (szerk.) *Víz és társadalom Magyarországon a középkortól a XX. század végéig*. Budapest: Balassi, 2014. 725 p.

2013. október 8-13. között hazánk fővárosában rendezték meg a Budapest Water Summit című összejövetelt Áder János köztársasági elnök védnökségével. A víz világfórumának előtanácskozásaként 2013. május 15-16-án a Környezettudományi Elnöki Bizottság és az MTA tudományos osztályai együttes tudományos ülést tartottak, amelyet Multidiszciplináris Vízkonferenciának neveztek el. A tudományos megközelítések sokoldalúságának fontosságát emelte ki a magyar közmédia is, amikor a rádióba mindhárom nagy tudományterületről (élettudomány, természettudomány, bölcsészettudomány) meghívott egy-egy kutatót (ökológust, geográfust és néprajzkutatót), hogy vázolja a tanácskozáson felmerülő problémák némelyikét. A nagy tudományterületek egyenlősége sajnos a tanácskozás előadásainak diszciplináris hovatartozásában már kevésbé tükröződött: a nyilvánossá tett rezümék összeállítása szerint a fizikát 1, a földtudományokat 8, az energetikát 2, az agrártudományokat, vízgazdálkodást 6, a vízkémiát (ide tartozott a víztisztítás, vízminőség kérdése is) 5, az ökológiát 5, a zoológiát 2, a botanikát 2, a kisebb természettudományi területeket (hidrodinamika, klimatológia, balneológia) 1-1 előadás képviselte. A bölcsész- és társadalomtudományi szekcióban azonban mindössze 2 jogi, és 3 néprajzi előadás szerepelt (Bartha Elek és e sorok írója mellett Andrásfalvy Bertalan tartozott ide, ám nagy ívű történeti néprajzi vázlatát történelem címén osztották be). A valóságban négy néprajzi előadást hallhatott a közönség, mert Juhász Katalin munkája – talán kissé blikkfangosra sikerült címe miatt (Szennyezéssel a tisztaságért) – a vízminőséggel foglalkozó rezümék közt szerepelt: valószínűleg a szerkesztő az alcímet (A higiéniai célú vízhasználat néprajzi kutatásának tanulságai) nem olvasta el. Az előzetes programban meghirdettek ugyan egy történelmi előadást is, ám a jelenlevők Glatz Ferenc: *Vízgazdálkodás és társadalom a Duna-völgyben, a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig* című felolvasását nem hallhatták és ilyen című rezümét sem hoztak nyilvánosságra. Összességében tehát az mondhatjuk, hogy az MTA 11 osztályából a III. Matematikai Tudományok, valamint a II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya egyáltalán nem, míg a IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályáról csak a jogtudomány képviseltette magát. A Horváth Gergely Krisztián által szerkesztett kötet épp ezt a hiányt tölti ki, mert szerzőgárdáját a történettudományok és a közgazdaságtan képviselői alkotják.

A Budapest Water Summit honlapjának bevezetője is hangsúlyozza, hogy bár a Föld felszínének 70 %-át víz borítja, a földi vízkészlet mindössze 2%-a az édesvíz. Ráadásul ennek a mennyiségnek is 98,5 %-a fagyott állapotban, a pólusok környékén, illetve a magashegyekben található. A Horváth Gergely Krisztián szerkesztette kötetben a legtöbb tanulmány a folyókkal, illetve a légkör víztartalmával (a csapadékkal) foglalkozik, ez utóbbi azonban a nem jég formában tárolt édesvíznek csupán 2,7 %-át

alkotja, a folyók pedig alig 0,15%-át. Ezek tehát a Föld teljes vízkészletének elenyésző hányadát adják. Számunkra mégis ezek a legfontosabbak.

A kötet előszavában a szerkesztő felidézi az előzményeket, amelyek e munka elkészültéhez vezettek. A kutatás Vári András történész azon megállapításával indult, hogy bármily furcsa: az a nyilvánvaló tény, hogy a víztől való függés befolyásolja a társadalmakat, nem inspirált alapos és részletekbe menő kutatást. Ezt kívánta Vári András elindítani, amelyben ő egy négyes problematikát vázolt föl: 1. a vízkárok és helyreállítás átrendezi a tulajdonviszonyokat, 2. átalakítja a társadalmi rendet, 3. a vízhasználat rendszereken átvélően befolyásolja a társadalom működését. Negyedikként egy olyan komplex vizsgálatot vetett fel, amely a vízhasználat és szabályozás kérdését hasonlítaná össze a rendi és a modernizálódó nemzetállami társadalmakban közép-európai kitekintéssel.

Vári András vezetésével 2011-ben OTKA kutatás indult (K 84276, *Vízszabályozás és társadalom a 16–20. századi Magyarországon*), amely a kutatásvezető tragikusan korai halála ellenére sem ért véget. Sőt, a résztvevő kutatók száma a kezdeti háromról nőtt, az időtávlat bővült a középkor és a dualizmus be- illetve újra bevonásával, és a munkát a közgazdaságtannal foglalkozó Hétfa Kutatóintézet fogadta be. Bár először csak forráskiadványban gondolkoztak, később egy tanulmánykötet vált a céljá és ehhez más tudományterületek (néprajz, régészet) kutatóit, illetve máshol dolgozó történészeket is megnyertek. A tanulmányok konferencia-előadássá (2014. január 31.) az előadások együttese tanulmánykötetté érett, amelyek az előszó szerint négy általánosítható szempontpár köré rendeződnek: tulajdon és uralom, hatalom és elsajátítás, normák és értékek, konfliktus és kooperáció. A Vári András emlékének szentelt kötet végül 15 történeti (és néprajzi, régészeti) dolgozattal áll, amelyeket megelőz négy közgazdász (Mike Gábor, Szepesi Tamás, Ungvári Gábor és Kaderják Anita) nemzetközi kitekintésű tanulmánya (*Víz, ami összeköt. A történetírás és a közgazdaságtan együttműködésének lehetőségeiről*), amely tömör áttekintés az intézményi közgazdaságtan szempontrendszeréről és majdnem minden tanulmányt értelmez is. Ahogy a könyv előszavában Horváth Gergely Krisztián fogalmaz: „Kötetünk – szándékunk szerint – ezen a ponton új távlatokat tár fel. A szemünk láttára kibontakozó ökológiai és energiaválság a közgazdászok érdeklődését is ráirányítja a történeti ökológiai, társadalomtörténeti kutatások által felhalmozott tudásra. Ezek segítségével modellezhető, hogy a történeti időben létezett közösségek miként gazdálkodtak a rendelkezésre álló természeti erőforrásokkal, különösképpen a vízzel. A vizsgált jelenségek értelmezése során ugyanakkor a történeti kutatások is kamatoztathatják a közgazdaságtan kínálta elméleti eszköztárat.

Kötetünkkel szeretnénk hozzájárulni a két tudományterület, tágabb értelemben pedig a történeti és társadalomtudományok közötti, lassan egy évszázada szorgalmazott, ám az utóbbi évtizedek gyakorlatában megszakadni látszó, Magyarországon pedig az igazi áttörést soha el nem érő együttműködés intézményesüléséhez.”

A tanulmánykötet szerzőgárdáját 19 fő alkotja, történészek és a négy közgazdász mellett egy régész, egy művelődéstörténész, egy néprajzos-geográfus és több levéltáros. A tudományos fokozatok tekintetében is széles a skála, két nagydoktor, nyolc PhD mellett doktorjelöltek, MA-val rendelkezők, sőt egyetemi hallgatók is részt vettek a munkában. A kötet mégis egységes képet ad, az esetleg még alacsonyabb tudományos státusz nem jelentett kevésbé jeles munkát. A kötet szerzőgárdája azt a megfigyelést is

alátámasztja, hogy a bölcsészszakok elnöiesedése egyedül a történészekre nem jellemző: a 16 férfi mellett csak három nő szerepel a munkatársak között.

Bár a tanulmánykötet országos kitekintést ígér, valójában Dunántúl központú, s annak is az északnyugati területéről szól négy dolgozat. A Borsodi-medence, Miskolc, a Tisza, Szeged és a Székelyföld megjelenítése árnyalja csak a képet. A kiváló és gondos földrajzi mutatóban a négy északnyugat-dunántúli megye mindegyike kétszer-ötször annyit szerepel, mint az északkelet-alföldi megyék Zempléntől Máramarosig együttesen. A néprajzos számára kissé sajnálatos tudományunk beemeléseinek visszafogott volta is: a mi szakmánk képviselőire hangsúlyosan csak a szegedi tanulmány (Bálint Sándor, Györffy, Juhász Antal, Cs. Sebestyén Károly, Szilágyi Miklós, Takács Lajos), illetve a középkori malmokkal foglalkozó tanulmány (Hoffmann Tamás és Selmeczi-Kovács Attila munkái, Bátty Zsigmond, Juhász Antal és Kisbán Eszter kézikönyv fejezetei /Magyarság néprajza, Magyar néprajz III., Magyar Néprajzi Lexikon) támaszkodik, bár egyes szerzők (Timaffy László, Juhász Katalin, Imreh István stb.) azért megemlíttetnek. Ugyanakkor az is sajátos, hogy Andrásfalvy Bertalan (a néprajzos Máté Gábor tanulmányán kívül) csak jelentéktelen említésben, illetve *A magyar vízszabályozás története* című alapmű (szerk. Ihrig Dénes) csak egy dolgozatban szerepel.

A kötetben a tanulmányok aránylag szigorú időrendben követik egymást: a nagyjából hasonló kort elemzőek esetében pedig – hogy úgy mondjuk –, a cselekmény kezdete az irányadó. Kézenfekvő tehát, hogy a közgazdasági tanulmányt Szalontai Csaba nagy időtávra kitekintő, régészeti leletekre alapozó dolgozata követi: *Két víz között, Hatalmi és stratégiai központváltás Szeged környékének településtörténetében*. Ebből nemcsak a régész „kínjait” tudhatjuk meg (melyre a recenzens a hasonló problémákkal – nevezetesen a leletek hiányával – küzdő geológiában végzett tanulmányai miatt különös rokonszenvvel tekint), hanem a társadalmi és a földrajzi viszonyok kapcsolatrendszerének komplexitásával is szembesülhetünk. A magas partú, szövevényes Matyér jól védhető rejtékébe húzódó település központja csak akkor került át az alacsony és vízjárta Tisza partvidékre, amikor a kedvező társadalmi hatás (nevezetesen a Maroson zajló sószállításban rejlő lehetőségek kihasználása) legyőzi a kedvezőtlen természeti környezet okozta nehézségeket.

Vajda Tamás: *Földesúri jogok és kötelességek a középkori vízimalmok körül* című, 11–15. századi okleveles adatok alapján készült dolgozatát az egyes társadalmi csoportok és a malmok kapcsolata alapján tagolja fejezetekre: az udvarnokok, torlók, jobbágyok, hospesek, soltészek, kenézek közül egyre több tett szert az idők folyamán malomtartási jogra. Vajda hosszú elemzése végén megállapítja, hogy a vizsgált időszakban sem maradt el Magyarország Nyugat-Európától, mindenütt azonos jog- és kötelességrendszerrel működtek a malmok.

Gálffy László: *Dunai társadalmak. Változások a városi folyamatokban Bécs és Buda között* című dolgozata végpontjául ugyancsak a 15. századot állítja be, ám kezdőpontja a 13. század. Azt vizsgálja, hogyan „hódítják meg” a Duna menti városok a folyópartokat, amelyek számukra egyszerre jelentenek előnyt a gazdasági haszon képében, ugyanakkor a folyó áradásai, vízszíntingadozásai miatt veszélyforrást és akadályt is. A recenzens nagyon jónak találja a vizsgált területre alkalmazott *folyamter* kifejezést: ez nem földrajzi fogalom, hanem az a tér, ahol a folyóval rendszerszerű kapcsolat-

ban állók (hajósok, molnárok, vámszedők, fürdősök stb.) tevékenykednek. A szerző az együttélési módokat vizsgálata során arra a következtetésre jut, hogy a fent említett időszakban a városok folyó felé terjeszkedése óvatos maradt, bizonyos függetlenséget még a vízbeszerzésben is igyekeztek biztosítani (Bécs, Buda). Ennek ellenére számos város (Pozsony, Esztergom, Visegrád, Buda) élénk part menti életet élt.

Dominkovits Péter: *Folyóvizek és a XVII. századi vármegyei közigazgatás, bíráskodás* című dolgozata a vármegyék és a folyóvizek 16. századtól bővülő, de alig ismert kapcsolatát vizsgálja Északnyugat-Dunántúlon (Győr, Moson, Sopron, Vas vármegyék). A tanulmányt a fejezetek a megyei, közösségi feladatok alapján tagolják: árvízvédelem, határvédelem, jégmentesítés, szabályozás, tisztítás, malomhasználat (ez utóbbi különösen sok jelentős környezet- és érdeksérelemmel járt), hídépítés, vámszedés, halászat, árkolás, elzárás. Dominkovits munkájának alapja a rengeteg fennmaradt peres iratanyag, illetve a vármegyei közmunkák jegyzőkönyve (árvíz és katonai védelem). Konklúzióként leszögezi: az árvízelhárítás és a katonai védelem a felek közt nagyfokú együttműködést igényelt.

Bagi Zoltán tanulmánya, *A folyóvíz, a csapadék és az áradások, mint a hadakozást befolyásoló tényezők a tizenöt éves háború időszakában* ugyan országos kitekintésű, de mégis inkább a Dunántúlra koncentrál, hiszen a hadjáratok jelentősebb része ott zajlott. Ez időszak a „kis jégkorszak” egyik hidegcsúcsa volt, amelyet sok csapadék, hidegebb idő és sűrűsödő, mocsarasodó vízhálózat jellemzett. A szerző azt igyekszik kideríteni, hogyan befolyásolta mindez a török elleni hadjáratokat. A bécsi katonai szakértők az egész Duna-Tisza-völgy elfoglalását tervezték Belgrádig, s a hadjáratok során nemcsak ismerték, de ki is használták Magyarország folyóinak stratégiai szerepét: vízen szállították az utánpótlást, hajóhadakkal támogatták a folyó menti erődítések ostromát, s külön figyeltek a vizek kerítette várak elfoglalásának nehézségeire. Az, hogy a hadjárat végül nem hozta meg a várt sikert, már nem e dolgozat témája.

Ugyancsak a hadak és a vizek útjának összekapcsolásával foglalkozik Vadas András: *Vízgazdálkodás és háborús védekezés. Csákány és a Vas megyei Rába-mente a kora újkorban* című dolgozata a Rába menti Csákány településen levő Batthyány-birtok forrásanyaga (levelezés, inventáriumok, urbáriumok stb.) alapján. Megállapítja, hogy a szégyenletes vasvári béke után a Rába, mint védvonal veszített jelentőségéből, de az árvízvédelem, a malmok felmérése, bizonyos gátak elbontása, sőt a folyó teljes hosszára kiterjedő vízgazdálkodási rendszer kialakításának tervezése miatt az érdeklődés központjában maradt: melynek Vadas szerint „legékezebb példája” a Nádasdy Ferenc elrendelte és elvégeztette 1699-es Rába felmérése.

A kötet legszemélyesebb hangú tanulmányát Rácz Lajos jegyzi (*A Duna jégjárása és a pest-budai hajóhíd*). Bevezetőjében körbejárja, mi vezette a témához: az, hogy az ő általános érdeklődési körébe tartozó klímaadatok kódolása közben feltűnt, milyen sok adatot talált a dunai hajóhidak, repülőhidak kiemeléséről. Ő a kis jégkorszak utóján, a pest-budai hajóhíd fennállása 83 évében (1767-1849) vizsgálódik, amelyet alapvetően a hideg telek és a jeges folyó jellemzett. Forrásként a budai Csillagda meteorológiai megfigyelései mellett a Réthly Antal által feldolgozott úgynevezett referáló újságokat használja. Kissé frivol, és itt nem igazán helytálló (George Orwelltől vett) szóhasználattal megkülönböztet külső telet, amikor a hidak szolgálaton kívül vannak

és belső telet, amikor befagy a folyó. Adatai roppant érdekesek: a vizsgált 83 év alatt 8 télen több mint 60 napon át borította jégpáncél a folyót. 1830 különösen hideg telén 99 napig fagyott be a víz, s ezalatt 20 mázsás szekerek is átkelhettek rajta. A jeges ár veszélye és a megnövekedett forgalom végül kikényszerítette, hogy megépítsék az első kőhidat (vagyis a Lánchidat...).

A kötet szerkesztője, Horváth Gergely Krisztián: *Határhelyzetben. Rendi érdekérvényesítés, közcélok és magánérdekek a Lajta-szabályozás tükrében a XIX. sz. első felében* címmel közölt tanulmányt, amely arra a kérdésre keres választ, miért szerepel olyan sokáig napirenden a Lajta szabályozása (18–20. sz.), miért nem lehetett korábban megoldani, holott Moson vármegye aktív szerepet játszott benne, és kezelhető számú, tökeerős érdekelt érdekeit kellett (volna) egyeztetni. A szerző válasza a dolgozat címében rejlik. Mire kiderült a határhelyzetben levő Moson megyében, hogy egyedül nem boldogulna (1830-as évek), már a Duna és Tisza völgyének szabályozása szerepelt az állam napirendjén, és ebből a szemszögből a Lajta jelentéktelen folyócska volt. Csak Trianon után, amikor kiderült, hogy a csonka országnak a Lajta az egyetlen szabályozatlan folyója, jutott rá állami figyelem, s ráadásul rövidebb szakaszon kellett a védelmet megoldani.

Ha a Lajtára nem is jutott a dualizmus korában állami figyelem, a Rábára már igen. Simonkay Márton: *Csorbuló önrendelkezés vagy állami siker? Érdekek és vélemények a Rába-szabályozás kapcsán (1886–1893)* című dolgozata épp ezt a problematikát járja körbe. A 19. század végének egyik alapkérdése volt a mezőgazdasági területek extenzív növekedése, amely az árvíz alól való mentesítést követelte meg. Mentesség, de milyen áron? Simonkay megállapítása szerint a Rába szabályozás műszaki sikernek tekinthető, amelyet egy eltökélt csoport (Baross Gábor vezetésével) akár a többség ellenében hajtott végre és időtálló védműveket hagyott hátra. Bár a munkák fő támogatója az állam és a nagybirtok volt, Simonkay szerint a fő hasznot a kisbirtok aratta le a szó szoros értelmében is: felvirágozott a Bécs környékét ellátó árutermelés.

A kötet következő tanulmánya nagy térbeli ugrással a Kárpát-medence keleti végeire viszi az olvasót. Balaton Petra: *Vízrendezés és társadalmi felzárkózás Székelyföldön a dualizmus korában* című dolgozata első mondata szerint a talajjavítást, mint tájalakító és modernizációs tényezőt vizsgálja, ám hamar kiderül, valójában ebben a keretben helyezi el a vízrendezést. A Székelyföldön az Alföldre jellemző nagy volumenű munkák (árvízvédelem, hajóutak, öntözőcsatornák készítése stb.) már csak földrajzi okok miatt sem történhetett, itt az állami támogatás a vízmosásmegkötésben, az ivó- és itatóvíz hálózatának kiépítésében valósult meg. Balaton Petra megállapítása szerint szoros kapcsolat mutatható ki a gazdasági fejlettség és a talajjavítás mértéke közt. Szélesebb társadalmi összefogással csak néhol (például Homoród mente, Alcsík) rendezték az ügyeket, egyébként alapvetően az állam, illetve a helyi közösségek végezték a munka dandárját. A szerző konklúziója olyan általános érvényű, hogy érdemes szó szerint idézni: „(a problémák megoldása igényli) a társadalmi és politikai erők (...) tartós együttműködését oly módon, hogy az adott politikai keretben a személyes, regionális és országos érdekek kölcsönösen, egymásra tekintettel és egymást segítve jussanak érvényre.”

Nem nagy folyók, de rendszeresen áradó patakok kezelését vizsgálja Bodovics Éva Judit: *Vízhasználat és árvízi kultúra Miskolcon a 19. sz. második felében* című tanulmánya. A Szinva és a Pece árvizei rendszeresnek mondhatók, de a 19. században csak

kétszer okoztak igazi katasztrófát. A szerző fölteszi a kérdést, vajon igaz Herman Ottó jóslata, hogy a kis árvizek jelzik a problémát, csak idő kérdése, mikor következik be a katasztrófa? Vagy a nem cselekvés valójában árvízkezelési kultúra? Ugyanis a városban minden az árvízzel összefüggő intézkedés utólagos, a kárelhárításra törekvő volt, a megelőzésre nem fordítottak figyelmet. Talán nem is volt rá szükség? Ez lenne a sokat dicsért alkalmazkodás? Több költséggel járna a megelőzés, mint amennyi kárt okoz a rendszeres árvíz? Ám a város és a csapadékmennyiség növekedése miatt az árvizek gyakoribbak, és pusztítóbbak lettek, az új városvezetés számára 1878 után az elővigyázatosság (a vizek őrzése) és hosszú távú beruházások kerültek előtérbe: zúgók, zsilipek építése, mederalakítás stb. Érdemes lett volna csapadék adatokat is mellékelni, mert nem elképzelhetetlen, hogy a pusztító gyors áradásokban az erdőirtás, a városvezetés szemléletváltásában pedig a Tisza-völgy nagy árvizei is szerepet játszottak.

A kötet egyetlen néprajzos (és geográfus) szerzője Máté Gábor, aki kedves vizsgálati területén, a Völgysegi-patak felső folyásvidékén tanulmányozza a vízhasználat átalakulását az államosítás és a téeszésítés következtében. Nem érdektelen módon a történészek számára röviden összefoglalja a néprajzi módszertant (még ha a recenzens, egyes, általa hivatkozott szerzők nézeteivel nem is ért egyet, maga az összefoglaló korrekt munka). Adatokban gazdag dolgozata következtetésében kijelenti, az államosítás és téeszésítés egy „önkormányzó” rendszerbe lépett be és számos létező módszert, formát okafogyottá, fölöslegessé tett, ám azokat a problémákat, amelyekhez ezek adekvát módszereknek bizonyultak, nem oldotta meg. Eltűntette például a gyümölcsös-kaszálókat, amelyek korábban a nedves területeket használhatóvá tették, de nem tett helyükre semmit, és említhetjük azt is, hogy a létező malomárkok, pangó vizek funkcionális felhasználását sem oldották meg. Kiemelendőnek tartom, hogy nemcsak leír és bemutat, de a konklúziók során a néprajzi tanulságok alapján a vízhasználat átalakításához konkrét javaslatokat is megfogalmaz: 1,5 oldalon 8 pontban sorolja föl ezeket a közösségi patakisztítástól a pisztráng visszatelepítéséig.

Az egyetlen ténylegesen országos adatbázison Ö. Kovács József: *Vízhasznosítás, tervgazdálkodás, közegészségügy és társadalom Magyarországon 1945-1965/1970* című tanulmánya alapul, amelyet a szerző szerint a vízhasznosítás társadalmi vonatkozásairól szóló irodalom, illetve az erre vonatkozó ismeretek hiánya inspirált. Különösen fájó a hiány a közelmúltra tekintve, ahol maguk a társadalomtörténeti elemzések is hiányoznak. A szerző összegzésében kiemeli, hogy bármilyen jelenséget elemez, mindenütt az állam domináns szerepére és beavatkozására bukkan. Az állami szerepvállalás kettős és ellentmondásos eredményre vezet: egyfelől jelenvaló mindenütt a pazarlás, másfelől viszont a mégis megvalósult beruházások növelték az emberek jó érzését, elégedettségét. Mindezzel együtt azonban máig ható probléma is járt, mert az emberek társadalmi felelősségérzetét az állami dominancia minimalizálta („úgysem tehetek semmit”).

Ugyancsak a releváns tudományos információk hiányát hangsúlyozza Pál Viktor: *Extenzív gazdasági növekedés és a környezet védelme Magyarországon 1945-1980 között*, amely a címe ellenére csak a Borsodi-medence nehéziparára koncentrál. Az állami iparosítás környezeti problémái tekintetében szerinte anekdotikus információk hatásvadász fordulatokkal váltakoznak az utóbbi 20 év számos publikációjában. Tanulmánya végén mai szemünknek kissé meglepő konklúzióra jut: 1950–60-as években

Nyugat- és Kelet-Európa környezethez való viszonya hasonlóságokat mutat. Ebben az időszakban kifejezetten gondos állami szerepvállalást állapít meg: például az 1960-as vízminőség-védelmi kormányrendelet a nehézipar szennyezéseinek csökkentését irányozza elő. Nehéz szabadulni a gondolattól, hogy mindez nem a tervgazdaságot, hanem a még a régi rendszerből átszármazott szakemberek munkáját dicséri. A nehézipart kiépülése után az évtized végén még újabb rendelettel sikerül a rendszerbe beilleszteni és kötelezni a hatékony környezetvédelmi berendezések alkalmazására, ám az 1980-as években a szocializmus gazdasági csődjével párhuzamosan a környezetvédelem is leszálló ágra kerül.

A kötet hatalmas idő- és térbeli ívet húzva a honfoglalás előtti időszaktól szinte napjainkig mutat be esettanulmányokat, amelyek ugyan egységes művé természetesen nem állnak, nem állhatnak össze, de számos fogódzót nyújtanak ahhoz, hogy majd valamikor valaki (talán a fiatal szerzők egyike?) megalkothassa Magyarország környezettörténetének szintézisét.

Borsos Balázs

Munkahely: Tudományos tanácsadó, MTA BTK Neprajztudományi Intézet

E-mail: borsos.balazs@btk.mta.hu